

Олександр Дзьобань

доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник наукової лабораторії прав міжнародної безпеки та протидії злочинам проти миру і безпеки людства Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2075-7508>
(a_dzeban@ukr.net)

Віталій Яроцький

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4489-1816>
(yarotskiy007@gmail.com)

УДК 347.1

ДОГМАТИЧНИЙ НАПРЯМ МЕТОДОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

АНОТАЦІЯ. Юридична методологія відіграє важливу роль у забезпеченні комплексного дослідження цивільно-правової матерії, адже застосування усього доступного арсеналу апробованих у юриспруденції методів забезпечує найбільш якісне вивчення кожного окремого напрямку цивілістичної проблематики. Зі свого боку врахування на законодавчому рівні обґрунтованих цивілістикою висновків та рекомендацій уможливорює подальше вдосконалення відповідних сегментів вітчизняного механізму цивільно-правового регулювання. Незважаючи на достатньо повно розроблену методіку тлумачення нормативно-правових актів на рівні інструментальної теорії права і наявність наукових праць, присвячених способам тлумачення договорів, механізм виявлення глибинної сутності більшості інших актів саморегулювання як різновидів приватноправових текстів достатньою мірою у цивілістиці не розроблений. Залишається також малодослідженим питання щодо можливості застосування єдиної стандартної сукупності методів пізнання явищ цивільно-правової реальності незалежно від специфіки об'єкта дослідження.

Метою статті є спроба обґрунтування методологічної доцільності застосування герменевтики як одного з основних методів догматичного напрямку наукових досліджень у цивілістичній науці.

Показано, що в ідеалі сучасні дослідження у цивілістиці повинні ґрунтуватися на трьох можливих рівнях наукового пізнання: догматичному, соціологічному та аксіологічному. Продемонстровано, що догматичний рівень полягає у дослідженні норм позитивного права, що містяться в актах цивільного законодавства України, приписів, які становлять зміст правових звичаїв й інших джерел цивільного права, а також положень договорів, статутів, регламентів та інших внутрішніх документів юридичних осіб. Їх всебічне вивчення здійснюється за допомогою методів правової герменевтики з урахуванням актуальних потреб у регулюванні та волі, вираженої у правовій нормі.

Обґрунтовується, що застосування герменевтичного підходу до дослідження цивільно-правової реальності дає змогу виявити системні проблеми в організації правової роботи окремих суб'єктів цивільних правовідносин, опрацювати пропозиції щодо її вдосконалення та окреслити шляхи досягнення поставлених завдань більш ефективними прийомами.

Продемонстровано, що евристичний потенціал цього методу для здійснення досліджень у цивілістиці полягає в отриманні відомостей про зміст тексту, закладений у нього автором, і про те, для чого цей текст може бути використаний. У науковому дослідженні такий результат повинен бути проміжним, давати підставу для роздумів вченого про правові явища і служити приводом для виявлення проблем в адекватності викладу фактичних обставин.

Ключові слова: методи правового дослідження; юридичний текст; герменевтика; інтерпретація; тлумачення нормативно-правових актів.

Проблеми забезпечення ефективної правової регуляції цивільних відносин традиційно є об'єктом пильної уваги як науковців, так і практиків. Визначення основних напрямів їх розв'язання в одному з аспектів залежить від кількісних та якісних характеристик, що визначають теоретичний рівень сучасних цивілістичних досліджень. Останній, зі свого боку, значною мірою залежить від різноманітності та ефективності методів, що застосовуються у процесі дослідження приватноправової проблематики. У цьому контексті варто погодитися з Н. Кузнецовою, яка слушно зазначає, що методологія цивільного права – це його фундамент, те, на чому формується і тримається все приватне право¹. У зв'язку з цим потрібно зазначити, що забезпечення подальшого розвитку національної доктрини приватного права актуалізує не тільки вибір нагальної та малодослідженої проблематики, а й правильний вибір необхідного та достатнього методологічного інструментарію і міцної гносеологічної платформи, на яких базується дослідження.

Юридична методологія має важливе значення для дослідження цивільно-правової проблематики, адже виправдане застосування апробованого у юриспруденції методологічного інструментарію забезпечує найбільш якісне вивчення кожного окремого напрямку поставленої

¹ Наталія Кузнецова, 'Предмет і система сучасного цивільного права України' (2017) 5 Право України 27.

правником проблеми. Очевидно, що врахування на законодавчому рівні обґрунтованих цивільно-правовою наукою висновків та рекомендацій, зі свого боку, робить можливим подальше вдосконалення нормативної основи вітчизняного механізму цивільно-правового регулювання. Адже його регулятивний вплив на особисті немайнові та майнові відносини повинен передусім впливати на безперешкодність здійснення суб'єктивних цивільних прав управненими особами, належність виконання суб'єктивних обов'язків зобов'язаними особами, забезпечуючи в ідеалі необхідний рівень гармонізації сфери приватноправових відносин шляхом зміцнення взаємної довіри та співробітництва між їх учасниками.

Характерне для цивілістичних досліджень ретельне опрацювання сутності явищ, що підлягають вивченню, обумовлює необхідність постійного ускладнення пізнавальної діяльності, що потребує застосування сучасного методологічного інструментарія на різних етапах процесу пізнання. Пошук найбільш ефективних сучасних засобів, прийомів, способів пізнання правової реальності, за допомогою яких досліджується предметна сфера цивілістики, викликає необхідність постійно відслідковувати апробовані у світі напрями та методику їх застосування. При цьому забезпечення засад всеосяжності, об'єктивності й плюралізму наукових досліджень, що становлять базис перманентного процесу формування національної цивілістичної доктрини, є пріоритетним.

Метою дослідження є спроба обґрунтування методологічної доцільності застосування герменевтики як одного з основних методів догматичного напрямку наукових досліджень у цивілістичній науці.

Вибірковий аналіз змісту останніх доступних публікацій та дисертаційних досліджень, присвячених проблемам цивілістики, свідчить про те, що отримання правниками сучасності найбільш важливих наукових результатів, які можуть вважатися надбанням національної цивілістичної доктрини, значною мірою обумовлене належним вибором методологічного інструментарія. Адже правильно обрана методологічна платформа дослідження будь-якого рівня дає змогу отримати найбільш теоретично обґрунтовані судження, висновки та пропозиції доктринального рівня, які можуть мати й прикладне значення та значним чином позитивно впливати на вітчизняну практику правозастосування. Водночас виведення національної цивілістичної доктрини на рівень світових стандартів передбачає постійне оновлення та якісне наповнення наявного наукового арсеналу найбільш обґрунтованих, загальноприйнятих і найменш спірних теоретичних даних та істин, що вирізняються високим ступенем осмислення й кореляції з усталеними цивілістичними постулатами та вивіреними підходами загальної (інструментальної) теорії права.

Досягнення цієї ідеальної мети, з урахуванням сучасного, досить високого рівня розвитку цивілістичної доктрини, повинно стати дороговказом, що дасть змогу не тільки ефективно використовувати, а й у необхідних випадках виходити за межі юридичного позитивізму як одного з найбільш відомих і поширених напрямів наявного методологічного арсеналу цивілістики. Адже саме цей відомий та досить поширений напрям юридичної методології, незважаючи на його неоднозначне сприйняття деякими представниками філософії права та окремими правниками, протягом тривалого часу визначав основні напрями здійснення цивілістичних досліджень. В усі часи цей прийом пізнання сфери приватних відносин істотним чином впливав на основні дослідницькі тенденції та слугував інструментом формування методологічного інструментарія, який визначає вектор та динаміку подальшого розвитку національної цивілістичної доктрини.

Методологічні прийоми пізнання актуальних цивільно-правових явищ в умовах швидкоплинності нашого соціально-економічного буття та постійних змін вітчизняного законодавства повинні враховувати основні тенденції та напрями розвитку сучасної європейської й загальносвітової методології, постійно вдосконалюючись і зазнаючи кількісних та якісних перетворень. Методологія сучасної цивілістики спирається на розроблену ще в радянські роки для всіх юридичних наук систему прийомів і способів здійснення наукових пошуків. Саме тоді були проведені фундаментальні дослідження основних категорій юридичної науки загалом і цивілістики зокрема, визначені базові підходи до вирішення основних теоретичних проблем юриспруденції. Дослідження сфери цивільно-правового регулювання з використанням розробленої юридичною наукою традиційної методології у вигляді апробованого набору методів сьогодні не завжди забезпечує необхідний рівень повноти наукових пошуків. Адже сфера приватноправового регулювання ускладнена наявністю значного масиву позанормативних регуляторів (звичаїв, односторонніх правочинів, договорів, статутів та інших локальних актів юридичних осіб тощо). У зв'язку з цим здійснення цивілістичних досліджень без застосування додаткових методів не дає змоги сформува-ти достовірне уявлення про процеси й закономірності, що відбуваються у приватноправовій царині, і, як наслідок, не може дати повноцінний науковий результат, що задовольняв би постійно зростаючі нагальні потреби законодавця, правозастосовної практики та учасників цивільних відносин.

Від взаємодоповнюваності методів дослідження, які використо-вуються, залежить якість наукового результату, його достовірність і

корисність для вирішення практичних завдань. Застосування сучасних методик добору цивілістичної методології є найважливішим завданням, вирішення якого дає змогу під час пізнання отримувати якісно нові та обґрунтовані наукові результати. Адже без фундаментального наукового підґрунтя цивільно-правове регулювання ризикує скотитися до рівня безсистемного впливу на окремі сфери суспільних відносин, що формується під впливом випадкових, необґрунтованих наукою чинників, а тому може мати непередбачувані негативні наслідки. У зв'язку з цим очевидно, що сама наука цивільного права, її предмет, сучасний стан та перспективи розвитку, а також методологічна основа потребують постійного фахового наукового осмислення. Зазначене актуалізує спеціальні дослідження правової методології не тільки на філософському та загальнонауковому рівнях, а й із точки зору цивілістики.

Як відомо, будь-яке наукове дослідження починається з постановки наукової проблеми, визначення об'єкта і предмета дослідження й підбору адекватного обраному предмету набору дослідницьких методів².

Розглядаючи сукупність можливих методів, що визначають методологічний інструментарій дослідження поставлених наукових проблем, у теорії права використовують категорію “методологічна розкутість”. Вказане термінологічне словосполучення позначає одночасне можливе застосування безлічі підходів до постановки наукової проблеми та обрання методології наукового пізнання. Евристичні можливості того чи іншого з цих підходів, їх порівняльний аналіз і критичне осмислення є предметом наукової дискусії³.

У сучасній сфері цивілістичних досліджень апробована загально-визнана система методів наукового пізнання, які класифікуються за різними підставами на загальнонаукові та спеціальнонаукові, теоретичні та емпіричні тощо. При цьому алгоритм підбору необхідного в кожному конкретному випадку методологічного інструментарію практично не розроблений. Залишається малодослідженим питання щодо можливості застосування єдиної, стандартної сукупності методів пізнання явищ цивільно-правової реальності, незалежно від специфіки об'єкта дослідження. Зокрема, виникає питання щодо того, якою мірою впливає переважно теоретичний чи, навпаки, прикладний характер поставленої наукової проблеми чи обраної науковцем проблематики на коло й особливості необхідного набору методів, що підлягають застосуванню у певному дослідженні. З цього приводу варто зазначити, що ще Г. Шер-

² І Безклубий (заг ред), *Методологія в праві* (Грамота 2017); Олег Данильян та Олександр Дзьобань, *Велика українська юридична енциклопедія*, т 2 (Право 2017) 456-9; В Малигіна та О Холодова та Л Акімова, *Методологія наукових досліджень* (НУВГП 2016).

³ Владимир Сырых, *Неоплатные долги позитивистской доктрины права*, т 1 (Алеф-Пресс 2014) 127-144.

шеневич ставив питання про необхідність осмислення причин поділу теоретичної науки і практики, подолання існуючої між ними ворожості⁴. Слід констатувати, що в сучасних реаліях зазначена відомим правником “існуюча між ними ворожість” переважно подолана, але максимального наближення до ідеальної гармонізації теоретичної науки та правозастосовної практики ми ще не досягли. Також очевидно, що характер, зміст та основний вектор цивілістичного дослідження відповідного рівня істотно впливає на вибір методологічного інструментарія, який використовується для його проведення.

Протягом багатьох років основні вітчизняні школи цивілістики враховують свої усталені й часто стандартизовані напрацювання у сфері визначення необхідного для здійснення приватноправових досліджень методологічного інструментарію. Водночас очевидно, що застосування у процесі подальшого формування цивілістичної доктрини новітніх, сучасних методів наукового пізнання позитивно впливає на його якісні показники та змістовні характеристики.

У радянській науці перші спроби постановки наукової проблеми, пов’язаної з визначенням предмета, методології та мети науки цивільного права, зробив С. Аскназія⁵. Саме він одним із перших відзначав домінування догматичної цивілістики, завданням якої було описання чинного позитивного права, його систематизація, визначення шляхів застосування та тлумачення⁶. Науковець зазначав:

<...> зазвичай правові дисципліни навіть не ставили перед собою завдань, висунутих будь-якими науковими дослідженнями, – пізнати необхідні зв’язки між явищами <...>. Питання про причинну обумовленість чинних правових інститутів, про соціальні та інші умови, що їх викликали, зазвичай мало турбували юридичну думку⁷.

Ідеальним результатом розвитку такої науки, за словами вченого, є усунення всіх її внутрішніх протиріч.

У сучасних умовах позитивні зміни на краще стосуються і ситуації у сфері методології сучасних цивілістичних досліджень. Водночас, як і раніше, найчастіше основним предметом наукового пізнання залишається чинне позитивне право, а основною метою наукового дослідження є тлумачення змісту правових приписів і вироблення рекомендацій щодо їх подальшого вдосконалення. Очевидно, що всім правникам варто намагатися якнайчастіше виходити за межі юридичного пози-

⁴ Г Шершеневич, *Наука гражданского права в России* (Консультант Плюс, Статут 2003).

⁵ С Аскназий, *Основные вопросы теории социалистического гражданского права* (Статут 2008).

⁶ Там само 45.

⁷ Там само 44.

тивізму, визначаючи основною метою свого дослідження глибинну сутність відповідного явища цивільно-правової дійсності та вибудовування нових теоретичних конструкцій, понять і категорій, що мають також і прикладне значення. Саме такі дослідження є основою формування усталених постулатів цивілістики, що поступово набувають значення основних положень цивілістичної доктрини, які стають дороговказом для законодавця та джерелом формування правозастосовної практики.

Визначення сукупності методів здійснення пізнавальної діяльності у сфері цивілістики значною мірою залежить від відповіді на запитання: а що ж саме визначає межі науки цивільного права? Нині запитання про те, в яких межах цивілістика повинна охоплювати економічні відносини й соціальні зв'язки, як знайти ідеальний баланс між нормознавством і дослідженням соціальної практики, де грань між ортодоксальною цивілістикою та галузевими науками суміжних галузей приватного права, залишається без науково-обґрунтованої відповіді.

Свого часу О. Красавчиков відзначав, що 'висновки і пропозиції науки мають настільки більшу цінність, наскільки вони адекватніше відображають необхідні зв'язки, соціальні закономірності явищ і процесів у житті суспільства'⁸. По суті, про те сама казав і С. Аскназій, який вважав, що у права повинна бути знайдена об'єктивна основа, форми правового регулювання повинні пояснюватися 'деякими об'єктивними, такими, що лежать поза правовою сферою, явищами', додаючи, що такими об'єктивними факторами можуть бути як зміст регульованих відносин, так і ті 'завдання, які стосовно цього відношення висуває держава'⁹.

Беззаперечно, систематика цивілістики за рівнями пізнання аналогічна складу будь-якої наукової сфери. Дослідження у галузевих юридичних науках загалом і цивілістиці зокрема, можуть здійснюватися у кількох взаємопов'язаних, але все ж окремих напрямках – догматичному, соціологічному та аксіологічному. У межах статті зупинимося на догматичному напрямі, для якого предметом аналізу є передусім юридичні тексти, що визначають змістовне наповнення нормативної основи механізму цивільно-правового регулювання. Їх специфіка полягає у тому, що до складу приватноправових текстів, які вирізняються неоднорідністю своєї природи і формального вираження, включаються не лише акти зовнішнього (нормативного) регулювання, а й акти саморегулювання. Приватноправові тексти можуть міститися у чинних актах цивільного законодавства України, правових звичаях, договорах, односторонніх правочинах,

⁸ О Красавчиков, *Советская наука гражданского права (понятие, предмет, состав и система)* (1961) 118.

⁹ С Аскназий (н 5) 325-6.

статутах, регламентах, положеннях та інших внутрішніх документах юридичних осіб тощо. Акти цивільного законодавства України є одним із основних джерел цивільного права, містять норми права, що приймаються органами державної влади, є засобом зовнішнього, нормативного регулювання, підкоряються нормативно визначеним правилам їх дії у часі, просторі та за колом осіб, завжди закріплені в письмовій формі. Звичаї (та звичаї ділового обороту як їх різновид) є джерелами цивільного права, які не виходять від держави, а формуються самими учасниками цивільних відносин, набувають характеру правил поведінки, усталених у певній сфері цивільних відносин (ч. 1 ст. 7 Цивільного кодексу України¹⁰) шляхом систематичного повторення і можуть виражатися не тільки у формі письмового тексту, а й у формі поведінкових актів. Статути, положення, регламенти та інші внутрішні документи юридичних осіб містять формально-визначені локальні правила поведінки, що наділені властивістю обмеженої обов'язковості (їх дія поширюється на обмежене коло осіб), і підлягають фіксації виключно в письмовій формі. Договори та односторонні правочини підлягають вивченню у досліджуваному аспекті у випадках їх змістовної фіксації у письмовій формі (враховуючи можливість укладення договорів не тільки у письмовій (електронній), а й в усній формі, шляхом здійснення конклюдентних дій, а також шляхом мовчання).

Зафіксована у приватноправових текстах інформація підлягає ретельному вивченню з метою побудови несуперечливих наукових висновків. Тож цілком очевидно, що дослідження приватноправових текстів, які потрапляють у предметну сферу цивілістики, вимагає розробки науково-обґрунтованої (з урахуванням епістемологічного потенціалу не лише спеціально-юридичних, а й загальнонаукових і філософських рівнів методології) методики їх дослідження. У догматичну частину дослідження включаються приписи, що містяться у будь-яких джерелах регулювання діяльності суб'єктів, незалежно від суб'єкта, від якого така форма виходить – держави чи самих учасників цивільних відносин. Основним методом наукових досліджень у цій царині є правова герменевтика – метод наукового дослідження, призначений для виявлення смислу юридичного тексту, з огляду на його об'єктивні (значення слів та їх історично обумовлені варіації) і суб'єктивні (наміри автора) підстави, інтерпретації та роз'яснення змісту юридичного тексту, зафіксованого в документі.

¹⁰ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

Саме виявлення смислу, роз'яснення та інтерпретація змісту, з огляду на завдання праворегуляції, що вирішуються за допомогою відповідного приватноправового тексту, і є трьома базовими завданнями їх дослідження, які вирішуються за допомогою правової герменевтики. Необхідність застосування герменевтики виникає там, де 'слово усвідомлюється як знак, що використовується для передачі повідомлення, де постає проблема розуміння таких знаків'¹¹. Розробку герменевтики як напряму філософії пов'язують із працями Ф. Шлейєрмахера, який описав мистецтво розуміння, а не лише тлумачення тексту, і назвав його герменевтикою. За цим ученим наукова герменевтика повинна бути мистецтвом розуміння чужої мови і правильного повідомлення іншим думок інтерпретатора про її зміст. Тут простежується важливий момент діалогу між автором тексту й інтерпретатором, незважаючи на "застиглий" характер мови автора. Стосовно правової герменевтики у цьому проявляється одна з основних проблем інтерпретації – накладення на розуміння сенсу досліджуваного юридичного тексту правосвідомості і правової культури інтерпретатора.

Основна ідеальна мета методу герменевтики – зрозуміти автора і його працю краще, аніж він сам розумів себе і своє творіння¹². Цей напрям герменевтики називають "романтичною герменевтикою". Саме такий підхід набув поширення у правовій герменевтиці – він дає змогу тлумачеві за необхідності виходити за межі буквального розуміння тексту.

Дискусія щодо завдань тлумачення нормативно-правових актів (ця частина правової герменевтики традиційно розвивається інтенсивніше, аніж інші) у філософії права призвело до практично однозначного та безспірного висновку. Він полягає у тому, що основне завдання правової герменевтики – за допомогою тлумачення якомога повніше пристосувати юридичний текст до наявних соціально-правових реалій, із принциповим збереженням основної його ідеї – смислу. Належним чином складений та змістовно вивіреним юридичний документ забезпечує довготривалий регулятивний вплив на соціально-правові зв'язки, що охоплюються сферою цивільно-правового регулювання. На підтвердження сказаного варто згадати Цивільний Кодекс Наполеона, Німецьке цивільне уложення, які приймалися в іншу історичну епоху, але мали і до сьогодні мають велике значення для формування основних актів цивільного законодавства всіх країн Європи та України. Це стало можливим, зокрема, й завдяки правильній інтерпретації та взірцевому правовому

¹¹ В Кузнєцов, *Герменевтика и гуманитарное познание* (Изд-во МГУ 1991) 16.

¹² О Юркевич, 'Герменевтика культурної форми розуміння' (автореф дис д-ра філос наук, Харківський національний ун-т ім В Н Каразіна 2005); Н Попова, 'Герменевтичні практики і проблема їх філософського осмислення' (автореф дис канд філос наук, Харк. нац. ун-т ім В Н Каразіна 2001); О Блуд, 'Мова як трансценденція' (автореф дис канд філос наук, Київ нац ун-т ім Т Шевченка 2007).

модельованню юридичних конструкцій, втілених у вказаних фактично модельних актах цивільного законодавства, з використанням усього наявного в ті часи герменевтичного інструментарію.

Прийоми романтичної герменевтики значною мірою поширюються і на правову герменевтику. Основними її прийомами є діалектика частини й цілого, попереднє розуміння і герменевтичне коло, застосування яких забезпечує послідовне вивчення тексту – спочатку як цілого, що складається з окремих фрагментів – частин, а потім самого тексту – як частини всього соціокультурного простору, в якому цей текст був створений. Герменевтичне коло передбачає послідовний перехід від одного рівня дослідження до іншого і назад, з постійним уточненням та, за необхідності, апробацією отриманих висновків і теоретичних даних. На кожному такому поверненні, як стверджує Г. Гадамер, відбувається попереднє розуміння тексту, і “вихід” із цього кругового ходіння може бути тільки після повного дешифрування сенсу тексту¹³.

Висновки. Запропонований оглядовий аналіз методологічного інструментарію формування національної доктрини приватного права дає змогу дійти таких висновків.

Застосування досліджених методологічних прийомів стосовно вивчення приватноправових текстів різного рівня і нормативної сили як предмета догматичної частини цивілістики дає можливість з’ясувати їх структуру та зв’язки кожного з його фрагментів із загальним масивом інструментів цивільної праворегуляції, а також зіставити тексти, що підлягають аналізу, з тим соціальним оточенням, в якому вони склалися і на які повинні впливати. Дослідження актів чинного цивільного законодавства України, які, як правило, складені з належним застосуванням науково обґрунтованих прийомів юридичної техніки, істотно спрощує процедуру з’ясування їхнього змісту. Водночас вивчення приватноправових текстів, що визначають змістовні характеристики окремих актів саморегулювання, що складені особами, які не мають достатніх фахових навичок ведення договірної та іншої правової роботи, може становити труднощі. При складанні таких текстів використовується переважно повсякденна мова, що на практиці може викликати пов’язані з цією обставиною проблеми інтерпретації. У таких випадках стосовно правочинів у нагоді стають правила тлумачення їх змісту, закріплені положеннями ст. 213 ЦК України. Ці правила доречно використовувати щодо тлумачення змісту інших актів саморегулювання, застосовуючи аналогію закону (ч. 1 ст. 8 ЦК України).

Герменевтичний аналіз є методом дослідження, у процесі якого до- тичний до сфери цивільно-правового регулювання емпіричний матеріал

¹³ Г Гадамер, *Актуальность прекрасного* (Искусство 1991) 72-91.

збирається й фіксується. Від належності засобів фіксації цивільно-правового матеріалу залежить правильність виявлення його сутності з позицій герменевтики. Зауважимо, що основний творчий науковий потенціал цивільно-правового дослідження значною мірою залежить від правильності застосування прийомів герменевтики, у межах яких відбувається початкове осмислення текстів, отриманих на першому етапі донаукового дослідження (спостереження, збору емпіричного матеріалу, аналізу судової практики тощо). Висновки, отримані в процесі подальшого застосування технології герменевтичного аналізу, потребуватимуть наступного осмислення з урахуванням наукових результатів, отриманих на інших рівнях наукового цивільно-правового дослідження (соціологічному й аксіологічному).

Нині, незважаючи на досить розроблену методіку тлумачення нормативно-правових актів на рівні інструментальної теорії права і наявність наукових праць, присвячених способам тлумачення договорів, механізм виявлення глибинної сутності більшості інших актів саморегулювання як різновидів приватноправових текстів у цивілістиці достатньо не розроблений. Так, сьогодні майже відсутня науково обґрунтована методика інтерпретації положень таких актів саморегулювання, як статuti, регламенти, положення та інші внутрішні документи юридичних осіб приватного права. Відносно правових звичаїв, що широко застосовуються у механізмі цивільно-правового регулювання, не розроблена навіть науково обґрунтована методика їх виявлення та фіксації.

Алгоритм проведення герменевтично-правового вивчення текстів, що становлять предмет догматичної частини цивілістичного дослідження, як уже зазначалося у попередніх доповідях, полягає у послідовній реалізації таких дослідницьких процедур¹⁴:

1) виявлення юридичного тексту, що підлягає вивченню і його фіксація. Для письмових документів цей етап дослідження спеціально може і не фіксуватися, але для усних текстів і текстів, які висловлюються у поведінкових актах, виявлення тексту потребує спеціальної дослідницької роботи;

2) попереднє розуміння юридичного тексту з використанням граматичного аналізу: зміст юридичного тексту “схоплюється” у першому наближенні;

3) зіставлення юридичного тексту з системою юридичних текстів, в які він включений;

¹⁴ Олександр Дзебань та Віталій Яроцький ‘Общеметодологические и эвристические аспекты современных цивилистических исследований’ в Жорнокуя Ю та Слипченко С (ред), *Методология исследования проблем цивилистики: сборник статей, посвященных памяти проф. А. А. Пушкина* (Право 2017); Олександр Дзьобань та Віталій Яроцький ‘Герменевтичний метод у сучасних цивілістичних дослідженнях: до питання про доцільність застосування’ [2017] 2(21) Інформація і право 5; Олег Данильян та Олександр Дзьобань, *Організація та методологія наукових досліджень* (Право 2017).

4) повернення у попереднє розуміння юридичного тексту з урахуванням виявлених зв'язків з іншими документами, причин створення цього юридичного тексту;

5) вивчення соціокультурної ситуації створення документа. На цьому етапі герменевтичне дослідження пов'язане з соціологічним рівнем вивчення ситуації. Відносно нормативного правового акта це робиться шляхом вивчення пакету законодавчої ініціативи, громадських обговорень законопроектів (проектів інших нормативно-правових актів), усталеної судової практики. Для інших документів приватноправової сфери ситуація ускладнюється переважно конфіденційним характером інформації щодо причин та умов створення юридичного документа. Можна спиратися на повідомлення у засобах масової інформації, листування сторін, що не носить правового характеру, їх повідомлення про ситуацію, що передує складанню юридичного документа тощо, проте слід пам'ятати про можливість недостовірності таких відомостей;

6) коригування розуміння юридичного тексту з урахуванням виявлених закономірностей і зв'язків. На цьому етапі завдання з'ясування змісту юридичного тексту повинне бути виконане. Такий результат носить характер припущення, за зауваженням Г. Гадамера, 'хто хоче зрозуміти текст, той завжди робить припущення. Він передбачає смисл цілого, який здається йому першим змістом у тексті. Так виходить тому, що текст читають вже зі значним очікуванням певного сенсу'¹⁵;

7) виявлення завдань, які повинні вирішуватися за допомогою аналізованого документа. Юридична герменевтика спрямована не тільки на розуміння юридичного тексту, а й на його інтерпретацію з огляду на ті потреби, які з його допомогою повинні задовольнятися на момент інтерпретації. Життя, відносини, регламентовані юридичним текстом, є рухливими і не можуть зберігатися, на відміну від тексту, застиглу форму. Через певний час, після неминучої зміни потреб суб'єктів, зафіксований текст виявляється неактуальним. Необхідність актуалізації змісту тексту, "підведення" його під існуючі на момент інтерпретації потреби призводить до необхідності телеологічної інтерпретації. У такому випадку важливо відчувати грань між розумінням тексту і свавіллям інтерпретатора. Мірилом правильного розуміння сенсу тексту є збереження мети його створення і застосування. На цьому етапі герменевтичне дослідження перетинається з аксіологічним, у процесі якого виявляються цілі створення і застосування юридичного тексту. Тобто правильною інтерпретацією тексту є така, в якій незалежно від надання того чи іншо-

¹⁵ Г Гадамер, *Истина и метод: основы философской герменевтики* (Прогресс 1988) 253.

го сенсу словам або вираженням, використаним у тексті, основна ідея тексту, закладена в нього мета залишаються незмінними;

8) роз'яснення смислу тексту – заключний етап герменевтичного тлумачення, що потребує фіксації отриманих результатів у вигляді роз'яснення.

Цілком очевидно, що цивілістичне дослідження не може існувати ізольовано, в нього включаються висновки, одержувані при вивченні соціальної взаємодії учасників цивільних правовідносин (соціологічний рівень) і цілей цивільно-правового регулювання (аксіологічний рівень). При повному ігноруванні цих рівнів результат герменевтичного дослідження може виявитися недостовірним. У цьому проявляється єдність рівнів наукового пізнання, які в сукупності становлять єдину цивілістичну науку¹⁶.

В ідеалі сучасні цивілістичні дослідження, консолідовані та узагальнені найбільш вагомі наукові результати яких можуть претендувати на роль окремих змістовних сегментів національної доктрини приватного права, повинні ґрунтуватися на методологічних рівнях наукового пізнання. Проаналізований догматичний рівень полягає у дослідженні норм позитивного права, що містяться в актах цивільного законодавства України, приписів, які становлять зміст правових звичаїв та інших джерел цивільного права, а також положень договорів, односторонніх правочинів, статутів, регламентів, положень та інших внутрішніх документів юридичної особи тощо. Їхнє всебічне вивчення на рівні цивілістики та широка популяризація отриманих найбільш вагомих наукових результатів повинні мати наслідком мінімізацію можливих недоліків в організації правової роботи окремих учасників цивільних правовідносин. Широке та належне використання вітчизняними цивілістами евристичного потенціалу правової герменевтики та інших прийомів наявної палітри методологічного інструментарія, який застосовується у цивілістичних дослідженнях, позитивно впливатиме на подальше вдосконалення основних напрацювань національної доктрини приватного права.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № 40-44. St. 356 (in Ukrainian).

¹⁶ Данильян та Дзьобань (н 2) 13-5.

Bibliography

Authored books

2. Asknazij S, *Osnovnye voprosy teorii socialisticheskogo grazhdanskogo prava [Main Issues of the Theory of Socialist Civil Law]* (Statut 2008) (in Russian).
3. Danylian O ta Dzoban O, *Orhanizatsiia ta metodolohiia naukovykh doslidzhen [Organization and Methodology of Scientific Research]* (Pravo 2017) (in Ukrainian).
4. Krasavchikov O, *Sovetskaja nauka grazhdanskogo prava (ponjatie, predmet, sostav i sistema) [Soviet Science of Civil Law (Concept, Subject Matter, Composition and System)]* (1961) (in Russian).
5. Kuznetsov V, *Germenevtika i gumanitarnoe poznanie [Hermeneutics and Humanitarian Cognition]* (Izd-vo MGU 1991) (in Russian).
6. Malyhina V ta Kholodova O ta Akimova L, *Metodolohiia naukovykh doslidzhen [Methodology of Scientific Research]* (NUVHP 2016) (in Ukrainian).
7. Shershenevich G, *Nauka grazhdanskogo prava v Rossii [Civil Law Science in Russia]* (Konsul'tant Pljus, Statut 2003) (in Russian).

Edited books

8. Bezklubyi I (zah red), *Metodolohiia v pravi [Methodology in Law]* (Hramota 2017) (in Ukrainian).
9. Gadamer G, *Istina i metod: osnovy filosofskoj germenevtiki [Truth and Method: Fundamentals of Philosophical Hermeneutics]* (Progress 1988) (in Russian).
10. Syryh V, *Neoplatnye dolgi pozitivistskoj doktriny prava [Irredeemable Debts of the Positivist Doctrine of Law]*, t 1 (Alef-Press 2014) (in Russian).

Translated books

11. Gadamer G, *Aktual'nost' prekrasnogo [The Relevance of Beauty]* (Malahova V per s angl poslesl, Iskusstvo 1991) (in Russian).

Encyclopedias

12. Danylian O ta Dzoban O, *Velyka ukraïnska yurydychna entsyklopediia [Great Ukrainian Encyclopedia of Law]*, t 2 (Pravo 2017) (in Ukrainian).

Journal articles

13. Dzoban O ta Yarotskyi V, 'Hermenevtychnyi metod u suchasnykh tsyvilistychnykh doslidzhenniakh: do pytannia pro dotsilnist zastosuvannia' ['Hermeneutic Method in Modern Civil-Law Studies: On the Usefulness of Application'] [2017] 2(21) Informatsiia i pravo 5 (in Ukrainian).
14. Kuznietsova N, 'Predmet i sistema suchasnoho tsyvilnoho prava Ukrainy' ['Subject Matter and System of Modern Civil Law of Ukraine'] (2017) 5 Pravo Ukrainy 27 (in Ukrainian).

Conference papers

15. Dzeban' A ta Jarockij V, 'Obshhemetodologicheskie i jevrysticheskie aspekty sovremennykh civilisticheskikh issledovanij' ['General Methodological and Heuristic Aspects of Modern Civil-Law Studies'] v Zhornokuja Ju ta Slipchenko S (red), *Metodologija issledovaniya problem civilistiki: sbornik statey posvjashhonykh pamjati prof. A. A. Pushkina Methodology of Researching Civil-Law Issues: Collected Articles Dedicated to the Memory of Professor A. A. Pushkin* (Pravo 2017) (in Russian).

Thesis abstracts

16. Blud O, 'Mova yak transtsendentsiia' ['Language as Transcendence'] (avtoref dys kand filos nauk, Kyiv nats un-t im T Shevchenka 2007) (in Ukrainian).
17. Popova N, 'Hermenevtychni praktyky i problema yikh filosofskoho osmyslennia' ['Hermeneutic Practices and Challenges of Their Philosophical Comprehension'] (avtoref dys kand filos nauk, Khark nats un-t im V N Karazina 2001) (in Ukrainian).
18. Yurkevych O, 'Hermenevtyka kulturnoi formy rozuminnia' ['Hermeneutics of the Cultural Form of Understanding'] (avtoref dys d-ra filos nauk, Khark nats un-t im V N Karazina 2005) (in Ukrainian).

Olexander Dzoban
Vitalii Yarotskyi

DOGMATIC ORIENTATION OF THE METHODOLOGY
FOR FORMING THE MODERN NATIONAL DOCTRINE
OF PRIVATE LAW

ABSTRACT. Legal methodology is of paramount importance for ensuring a comprehensive research of the civil-law matter, since using the entirety of available methods well-proven in jurisprudence leads to the highest-quality study of each specific area of the civil-law domain. For its part, if conclusions and recommendations which rest upon the civil-law science are taken into account at the legislative level, this makes possible a further improvement in the respective segments of the national civil-law regulation mechanism. Irrespective a rather well-elaborated methodology for interpretation of statutory and regulatory enactments at the level of the instrumental theory of law and the existing academic papers focused on the methods of interpreting contracts, the mechanism for identifying the deep essence of most other acts of self-regulation as a variety of private-law texts is not sufficiently developed in civil law. Furthermore, the possibility of using a uniform standard set of methods for understanding of the phenomena existing in civil-law reality, irrespective of the specifics of the subject-matter under research, remains an underexplored issue.

This article attempts at substantiating the methodological feasibility of using hermeneutics for scientific research in civil-law science as one of the main methods in the dogmatic area.

The authors show that, ideally, modern research in civil-law science should be underpinned by three possible levels of scientific cognition: dogmatic, sociological and axiological. It is demonstrated that the dogmatic level implies a research into the provisions of positive law contained in the acts of civil legislation of Ukraine, the regulations making up the content of legal customs and other sources of civil law, as well as the provisions of contracts, statutes, regulations and other internal documents of legal entities. Their comprehensive study is made using the methods of legal hermeneutics, with due regard for the actual needs for regulation and the will expressed in a legal rule.

The authors prove that using the hermeneutical approach to study the civil-law reality allows identifying systemic problems in the organization of legal work of specific

participants to relations under civil law, and also to elaborate on the proposals for its improvement and outline the ways to the intended goals through more efficient methods.

It is shown that from the perspective of making a research in the civil-law domain, the heuristic potential of this method implies obtaining information about the author's meaning of a text and about the purposes which the text can be used for. In scientific research, such a result should be intermediate, provide the basis for a scholar's reflections on legal phenomena and serve as a pretext for identifying problems in the adequacy of presentation of factual circumstances.

KEYWORDS: methods of legal research; legal text; hermeneutics; interpretation; interpretation of statutory and regulatory enactments.